

**ЎЗБЕКISTОН РЕСПУБЛИКАСИ
МИЛЛИЙ ГВАРДИЯСИ
ХАРБИЙ-ТЕХНИК ИНСТИТУТИ**

**ГУМАНИТАР ВА ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР
КАФЕДРАСИ**

**ЗАХИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР ҲАЁТИ ВА
МЕРОСИНИ ЎРГАНИШ ДУНЁ ТАЛҚИНИДА
халқаро илмий-амалий конференцияси тўплами
2021 йил 12 феврал**

II-ҚИСМ

**ИЗУЧЕНИЕ ЖИЗНИ И НАСЛЕДИЯ ЗАХИРИДИНА
МУХАММАДА БАБУРА В МИРОВОЙ
ИНТЕРПРЕТАЦИИ**

**сборник международной научно-практической
конференции
12 февраля 2021 года**

ЧАСТЬ II

**STUDYING THE LIFE AND LEGACY OF ZAHIRIDDIN
MUHAMMAD BABUR IN THE WORLD
INTERPRETATION**

**book of international scientific-practical conference
February 12, 2021**

PART II

Тошкент – 2021

“Бобурнома”да ҳарбий техникани ривожлантириш тадбирларининг тавсифи фақат устод Алиқулининг қурилмаси баёни билан чекланмайди. Бобур Мирзо кўшини махсус зарбзанлик аробалари ва тўплар билан ҳам қуролланган эди. Улар ҳақида ҳам китобда маълумотлар келтирилган.

Юқорида келтирилган мисол ва таҳлиллар Бобурнинг улкан саркарда сифатида шуҳрат топиши, кўшинни ўз замонаси учун илғор ҳарбий техника билан таъминлашга ҳаракати ва бунга эришгани, ҳарбий стратегияни ва айниқса тактикани ривожлантиришга жиддий эътибор бергани, аскарларнинг жисмоний ва руҳий тайёргарлигини мустаҳкамлаш доим унинг диққати марказида бўлгани туфайли эканини кўрсатади. Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Бобурнинг фавқуллодда зеҳн ва заковат эгаси экани, тахтга ўтиришдан аввал ҳам, тахтга ўтиргандан кейин ҳам заҳматкаш бўлгани, инсон руҳиятини чуқур билгани унинг дунёда хассос шоир, зукко олим ва моҳир саркарда сифатида донг чиқаришига ва ном қолдиришига сабаб бўлди.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. “Бобурнома”, Т., 1989 й.

ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР ВА ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ МУАММОЛАРИ

Раунов С.С.

БухДУ доценти, тарих фанлари номзоди,

Назарова Г.Х.

БухДУ ўқитувчиси

Бирор иш борасида ҳукм қилишда тўғри баҳо бериш, тортишиб қолганлар ўртасини аҳиллик билан ислоҳ қилиш, ҳар кимга мақомига яраша муомалада бўлиш, ҳақдорларнинг ҳаққига риоя қилиш, ўзганинг ҳаққига хиёнат қилмаслик, фарзандларнинг барчасига бирдек яхши муомала қилиш, доимо инсофли бўлиш одиллик – адолат ҳисобланади.

Адолат тушунчаси инсон ёки инсонлар гуруҳи ўртасидаги ўзаро муносабатлар ҳолатини ифодоловчи тушунча бўлганлиги учун ижтимоий сўзи кўшилади. Чунки ижтимоий адолат ижтимоий муносабатларнинг барча жабҳаларига тааллуқлидир.

Адолат тарих синовларидан ўтган тинчлик ва меҳнат, эркинлик ва тенглик, бирдамлик ва бахт ҳақидаги тасаввурлар билан бирга, кишиларнинг эҳтиёжларини энг кўп ифодалайдиган ғоялар қаторига киради. Адолат кенг халқ оммасини қатий ва фаол ҳаракатга ундовчи, сафарбар этувчи кучга эга.

Ислоннинг асоси бўлган Қуръони Карим ва Ҳадиси Шарифларда ҳам адолат борасида кўп ўғитлар айтилган. Адолатли бўлиш ҳар бир инсон учун зарур амалдир. Айниқса, масъул вазифада хизмат қилувчи кишилар ва раҳбарлар учун ўз қўл остидагиларга нисбатан адолатли муомалада бўлиши ўта муҳимдир. Бу ҳақда “Нисо” сурасининг 58 оятида шундай дейилади: - “Албатта, Аллоҳ сизларга энг яхши панд-насиҳатларни қилур. Албатта, Аллоҳ эшитувчи, кўргувчи зотдир”.

Адолат қилиш раҳбар одамлар учун ўта зарур бўлган масъулият эканини Расуллуллоҳ (с.а.в) баён қилиб, ўз ҳадиси шарифларида айтганларки: “Сизлардан ҳар бирингиз раҳбар назоратчисизлар ва ҳар бирингиз ўз қўл остидагиларингиз учун сўроқ қилинурсиз.”

Бирок кишига ёки қавмга шахсий адовати бўлгани учун адолатсизлик қилиш ёки ўз қариндоши, таниш-билишларига ён босиб, уларни қўллаб-қувватлаб адолатли бўлишни Аллоҳтаоло қатъий ман этиб, айтадики: "Эй мўминлар, Аллоҳнинг ўзи учун ҳақ йўлни тутувчи бўлингиз! Бирок қавмни ёмон кўришингиз сизларни адолат қилмасликка тортинмасин! Адолат қилингиз!" (Моида сураси, 8-оят)

Исломий ақидалар асосида тарбия топган Ўзбек халқининг улуғ бобокалони, буюк давлат арбоби, машхур саркарда, шоир ва ёзувчи Заҳириддин Муҳаммад Бобур фаолиятининг барча соҳаларида ижтимоий адолат устивор аҳамиятга эга бўлган. У ўз салтанати сиёсатини амалга оширишда ислом, шариат, тариқат, футувват илмларини тўла эгаллаш билангина эмас, балки дунёвий илмларни ҳамда сиёсат тамойилларини, ўтмишдаги давлат бошлиқлари сиёсий қарашларини, маиший турмуш тарзини ўрганиш ва уларнинг энг мақбулларини қабул қилиш билангина муваффақиятли сиёсат юргизиш мумкинлигини англаб етган.

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг жамиятда ижтимоий адолатни тامينлашга хизмат қилган энг улуғ фазилатларидан бири ўзгаларнинг камчилик ва нуқсонларини ҳаққоний ва рўй-рост танқид қилишида, ҳақиқатга тик қараш, рост гапни ҳамиша айта билиш, адолатни ёқлаш ва танқидни тўғри қабул қилишидадир. Унинг шох асари «Бобурнома»нинг энг муҳим хислати шундаки, унинг муаллифи нимани баён қилмасин, масалага танқидий қарай олган, асарда ўша даврдаги жамиятнинг барча ноқисликларини бирма-бир очиб берган. «Бобурнома»да бу ҳақда шундай ўринлар бор: «Бу битилганлардин ғараз шикоят эмас, рост ҳикоятдурким, битибтурмен. Бу мастур бўлғонлардин мақсуд ўзнинг таърифи эмас, баёни воқеи бу эдиким таҳрир этибтурмен. Чун бу тарихта андоқ илтизом қилилиб турким (қарор қилиндиким) ҳар сўзнинг ростини битилгай ва ҳар ишнинг баёни воқеини таҳрир этилгай...» [1, 180]

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам бобокалони Амир Темур изидан бориб, бағрикенглик, кечиримлилик сиёсатига умр бўйи амал қилган. Бу эса жамиятда ижтимоий адолатни таъминлашда хал қилувчи аҳамиятга эга бўлган. Унинг бу сифатлари яқинлари билан бўлган муносабатларида яққол кўзга ташланади. У ўз яқинлари унга хиёнат қилган пайтларда ҳам уларни кечиради, улар билан қон-қардошлик алоқаларини узмайди. Унинг айрим яқинлари ва ундан яхшилик кўрган айрим нокаслар душман томонга ўтиб, яна душманлик қила бошлаши Бобурни изтиробга солади ва қуйидаги байтни келтиради:

Ту бад кунандаи худро ба рўзғор супор,
Ки рўзғор туро чокарест кина гузор.

(Мазмуни: Сен ўзингга ёмонлик қилганни турмушга топшир, турмуш сенинг ўч олувчи хизматкорингдир) [1, 181].

Заҳириддин Муҳаммад Бобур фаолиятида ижтимоий адолатни тامينлашга хизмат қилган сифатларидан яна бири – унинг дипломатиясидир. Дипломатия сўзи тор маънода – давлатнинг ташқи халқаро сиёсатини амалга ошириш, чет мамлакатлар билан алоқа қилиш соҳасидаги фаолияти, кенг маънода эса музокара олиб бориш санъати тушунчаларини ифодалайди. Бу ўринда шуни алоҳида эътироф этиш керакки, дипломатия тушунчасининг қадимий, тарихий илдизлари айнан унинг кенг маънодаги тавсифи билан боғлиқ. Яъни, дипломатия, аввало, давлатлараро алоқа сифатида эмас, балки давлатнинг ички бошқаруви тизимини тартибга солишда давлат аъёнлари, аъёнлар ва амалдорларнинг ўзаро ва раият (халқ) билан муносабатлари, музокара-мулоқот юритиш маҳоратлари, ҳар бир давлатнинг ички тартиб-қоидаларини амалга ошириш фаолиятида муваффақиятга эришиш санъати сифатида юзага келган. Кейинчалик давлатчиликнинг кучайиши давлатлараро алоқаларнинг

ва дипломатик музокаралар олиб бориш эҳтиёжининг юзага келишига олиб келган Бобурнинг жаҳонга машҳур нодир асари «Бобурнома»да унинг дипломатик қарашлари, бир неча аср ҳукм сурган бобурийлар империясидаги давлат бошқаруви тартиб-қоидалари, олиб борилган дипломатик музокаралар ҳақида махсус тўхталиб ўтилмаган бўлса-да, ҳодиса-воқеалар тасвири, шахслар тавсифида Бобур дипломатиясининг қирралари, сарой аъёнлари, амалдор ва беклар, ҳинд рожалари, элчилар, раият (халқ) билан музокара-мулоқот юритишдаги дипломатик назокатини англаб етиш қийин эмас. Шунини таъкидлаш керакки, Бобур ўзи жорий қилган тартиб-қоидаларга барча амал қилишини қатъий талаб қилар, ўзи ҳам бу тартибларга риоя қилар эди. Бобур дипломатик қарашлари ўзи барпо этган империянинг барча ҳудудларида салтанат бошқарувини темурийлар давлати тартиблари ва дипломатик қонунлари заминиди ташкил этиши ва айни вақтда давлат бошқарувини ўзига хос янги тартиб-қоидалар билан бойитиб борганида ҳам намоён бўлади.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур мамлакатда ижтимоий адолатни тامينлашда солиқларнинг ролига алоҳида эътибор қаратади. У солиқларнинг моҳиятини, уларнинг давлат ва жамият ҳаётига ўта кучли таъсир ўтказишини яхши билган. Шунинг учун ҳам унинг солиқ сиёсати адолатли ва кенг халқ оммаси учун муътадил бўлган. У «Бобурнома»да давлатни бошқариш, давлат хазинасини ташкил этиш, солиқлар, олинаётган солиқларни даромадлар миқдорига боғлаш, халқаро иқтисодий муносабатларни ривожлантиришда хорижий савдогарларга солиқлар соҳасида имтиёзлар бериш каби масалаларга ҳам алоҳида эътибор қаратган.

Бобур Ҳиндистонда давлат хазинасини адолат тамойиллари асосида ташкил этиш мақсадида кенг камровли солиқ ислохоти ўтказган, бутун давлат миқёсида ягона солиқ тизимини яратиб, солиқлар миқдорини сезиларли даражада камайтирган. Авваллари ҳар бир рожанинг ўз қоидалари бўйича йиғиладиган солиқ ва йиғимлар Бобур даврида ягона исломий қоида ва тартибот асосида олинадиган бўлган. Яъни Бобур ўз давлати ҳудудида ягона солиқ тизими ва бир хил солиққа тортиш тартибини жорий этган, солиққа тортишнинг муҳим манбаи бўлган экин ери майдонини ўлчаш тизимини такомиллаштирган ва аниқлаштирган. [3]

Бобур камбағал аҳолига солиқлар бўйича катта имтиёзлар берган. Бунинг учун солиқлар миқдори енгиллаштирилган ҳамда солиқларнинг маълум қисмини бой-бадавлат кишилар давлатга эмас, бева-бечораларга, мухтож оилаларга беришган. Бобур мусулмонлардан олинадиган «тамға» солиғини бекор қилган. [6]

Бобур халқаро иқтисодий алоқаларни ривожлантириш давлатнинг иқтисодий қудратини оширишнинг муҳим омили эканлигини яхши тушунган. Шу боис савдогарларга катта енгиллик ва имтиёзлар берилган. Савдо ахлидан олинадиган солиқ ва йиғимлар миқдори муътадил, адолатли ва ошқора бўлган. Сотиладиган маҳсулотлар миқдорининг ошиши солиқлар ҳиссасининг камайишига олиб келган ва савдо ривожига катта ижобий таъсир кўрсатган. Хорижий савдогарларга бир қатор енгилликлар берилган. Агар савдогарлар ислом давлатларидан келган бўлсалар даромадларининг 5 фоизи миқдорида солиқ тўлаганлар. Номусулмон давлатлардан келган савдогарлар эса ўз юртларида мусулмон савдогарлардан олинадиган миқдорда солиқ тўлаганлар. [6]

Умуман олганда, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг мамлакатни бошқаришда ижтимоий адолат тамойилларига таянганлиги бобурийлар сулоласининг Ҳиндистондай катта давлатни 332 йил мобайнида бошқаришларида таянч бўлиб хизмат қилган.

Адабиётлар

1. Бобур Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома. – Т., 1990.

2. Бобур Заҳириддин Муҳаммад. Девон. – Т., 1994.
3. Бобур Заҳириддин Муҳаммад . «Мубайин» ва насрий баёни, «Рисолаи Волидийа» асари назмий таржимаси ва шарҳи / Насрий баён ва шарҳлар муаллифи М.Кенжабек; - Тошкент: Sharq, 2014. - Б.213 - 238.
4. Жураев И. М. «Бобурнома» да маиший таназзул ва ижтимоий инқироз масалалари. // Интеллектуальное наследие Заҳириддина Муҳаммада Бабура и современность: Сборник статей и тезисов докладов Международной научнопрактической конференции. – М. : Пробел-2000, 2020. – 199-204 бетлар
5. Мухитдинова Х. С. «Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг дипломатик қарашлари» //Интеллектуальное наследие Заҳириддина Муҳаммада Бабура и современность: Сборник статей и тезисов докладов Международной научнопрактической конференции. – М. : Пробел-2000, 2020. – 375-379 бетлар
6. Олимжонов О. “Бобурийлар салтанати солиқ сиёсати.” //«ВОДИЙНОМА» (Тарихий мерос) Ижтимоий-тарихий, илмий ва оммабоп журнал, 2018 йил 3 (10) сон, 39-43 бетлар

БОБУРИЙЛАР ВА ТУРКИСТОН АЛОҚАЛАРИ

Саидов З.

Чирчиқ ОТҚМБЮ ўқитувчиси

Жаҳон адабиёти ва тарихшуносликнинг мукамал намунаси ҳисобланган «Бобурнома» тарихий-бадий манба сифатида ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шу билан биргаликда, у илм-фаннинг кўплаб соҳалари ҳақида маълумот берувчи комусий асар ҳисобланади.

«Бобурнома» маҳаллий ва хорижий тадқиқотчиларнинг эътиборини ўзига тортганлиги боис асар бир қанча чет тилларга таржима қилинган. «Бобурнома» бўйича олиб борилган тадқиқотлар салмоғи ҳам асарнинг қимматини белгилайди.

Фанда бугунги кунда «Бобурнома» қўлёзма нусхаларининг кўплаб тадқиқ этилаётганлиги, ундаги тарихий фактлар асосида бадий, тарихий, публицистик асарлар яратишга бўлган эътиборнинг кучаяётганлиги асарнинг оламшумул аҳамиятини яна бир бор тасдиқлайди. «Бобурнома» дунёнинг кўплаб миллий тилларига таржима қилиниб, қайта-қайта нашр этилаётгани ҳам бунинг яққол далилидир. Бинобарин, «Бобурнома»нинг ғоявий-бадий мазмун кўлами, муаллиф шахсияти, ўзига хос тасвир услуби, бадий маҳорат, ғолиб ва мағлуб шахс руҳий ҳолати тасвири муаммоларини замонавий таҳлил методлари асосида илмий тадқиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.

Ҳиндистон ярим ороли энг қадим замонлардан бери дунё тизимининг бўлинмас бир қисми бўлиб келаётганлиги ҳаммага яхши маълум. Ушбу минтақа асосан шимоли-ғарб томонидан, яъни Ҳиндикуш тоғ тизмалари оша Марказий Осиё, хусусан, Туркистон билан бевосита алоқада бўлиб келганлиги ҳам ҳеч кимга янгилик эмас. Маълумки, Темурийлар сулоласининг энг сўнгги авлодлари бўлган бобурий ҳукмдорлар Ҳиндистон ярим оролига келиб ўз ҳокимиятларини ўрнатдилар.

Бобурийлар даврида Туркистон ҳудудларидан Ҳиндистонга кенг миқёсда турли соҳа вакилларининг, айниқса, маданият соҳасига алоқадор кишиларнинг кўчиб ўтиши туркий халқлар маданияти билан ерлик халқларни таништирди ва шу маданиятнинг Ҳинд ерларида ёйилишига ҳам сабаб бўлди.

Turdiyev B.S. The contribution of bobur and Boburi dynasty to the renewal of world civilization	157
Vohidov A.G. O'zbekiston hukumatining mustaqillik yillarida muqaddas qadamjolarga munosabati	159
Xomidova M.F., Xayrullayev A.X. Bobur g'azallarida intertekstuallik	163
Юлдашев С.Ў. Захириддин Мухаммад Бобурнинг давлат бошқарув хусусиятлари	165
Yunusov D.B., Sayfiddinov A.A. Sharq tamadduni – Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti misolida	167
Ғаниев Б.С., Ғаниев А.Б. Захириддин Мухаммад Бобурнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий соҳада амалга оширган улкан ислохотлари	171
Ғаниев Ш.А. Мамлакат ривожланишида демократик институтларнинг ролини ошириш	175
Жуманазаров У.А. Шоҳ ва шоир Бобур ҳақида дoston	178
Иззатуллаева М.Ш. Бобур-ўзбек мумтоз адабиётининг йирик вакили	181
Ishmatova N.M., Irisboyeva X.U. Ta'lim-tarbiya tizimida buyuk siymo Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va ijodiy faoliyatidan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari	183
Исақова З. Захириддин Мухаммад Бобур ва Шайбонийхон муносабатларига янгича ёндашув	187
Исмагулова Г.Н. Социально-экономические взгляды Захириддина Мухаммада Бабура	191
Қодирова З.З. Бобур ва бобурийлар даврида аёлларнинг жамиятдаги ўрни	194
Қурбонov Н.Н. Табиий офатлар буюк шахслар талқинида: Қобул зилзиласи ҳақида Захириддин Бобур томонидан қолдирилган маълумотларнинг илмий аҳамияти	198
Маллаева Ф. Захириддин Мухаммад Бобурнинг адабиёт ва шеърятда ўрни	200
Maxsadorov M.I. Bobur davlatchiligini bezagan farmonlar	204
Мирзаев А. Захириддин Мухаммад Бобур маданий меросининг жаҳон тарихида тутган ўрни	207
Мухамедова Л.Д., Худайбердиев Ш.Ш Қадимги ўзбек тили харбий терминлар таржимасининг ўзига хос хусусиятлари (қиёсий тадқиқи)	210
Норматов Р.Т. Бобур шахсиятининг тарихий талқини	214
Нуригдинов М.Н. Sources on the cultural history of India during the reign of the Baburids	216
Пардаев А., Хўжаёров А. Бобур ва бобурийлар бунёд этган боғлар	219
Ражабов В.Н. “Дўстлар билан биргаликдаги ўлим тўйдир”	222
Раупов С.С., Назарова Г.Х. Захириддин Мухаммад Бобур ва ижтимоий адолат муаммолари	225
Саидов З. Бобурийлар ва Туркистон алоқалари	228
Tashkenbayev T.T. Creativity of Zakhiriddin Muhammad Bobur in the Russian historiography of the 20th century	230
Тошбоев Ф.Э., Фурқатов С.Ф. Жиззах воҳаси аҳолисининг чорвачиликка оид хўжалик ҳаётининг Захириддин Бобур асарларида ёритилиши	232
Toshpulatov V.B. Boburning diplomatlik xususiyatlari	235
Умарова Л., Бобмуродова С. Бобурнинг адабий-илмий мероси хусусида	237
Ўсаров Ғ.Қ. Аждодлар тарихи – ренессанс пойдевори	240
Хантбоев А.М., Касимов О.О.	